

Шпілярович В. В.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доцент

ORCID: 0000-0002-1761-9892

ОКРЕМІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО (КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО) АСПЕКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У ХХІ СТ.

У сучасних умовах організації та розвитку в світі соціально-демократичних, правових держав, забезпечення функціонування механізму громадянського суспільства Український народ, навпаки, переживає надзвичайно складний час, оскільки бореться за збереження незалежності та суверенності своєї Батьківщини через російську агресію проти України, що почалася ще у 2014 році з незаконного захоплення РФ Кримського півострова. Саме з цього моменту в Україні практично кожного дня завдаються авіаційні удари, внаслідок чого пошкоджуються чи руйнуються транспортні підприємства, військові частини, нафтобази, заправки, школи, лікарні, знищуються цілі міста і села тощо. І все це, на жаль, здійснюється російською владою всупереч чинним положенням:

1) Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР, відповідно до якої «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1). Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною (ст. 2). Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, ... (ст. 132)» [1];

2) Міжнародного гуманітарного права: Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 років [2; 3], Женевських конвенцій 1949 року [4; 5; 6; 7] та відповідних Протоколів до них [8; 9];

3) Статуту ООН від 26 червня 1945 року, який зобов'язує «усіх Членів ООН розв'язувати свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість, а також утримуватися в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями ООН (п. 3, 4 ст. 2)» [10];

4) Декларації про принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 року, яка регламентує стандарти поведінки держав щодо підтримання міжнародного миру та безпеки, зокрема, «незастосування сили або загрози силою; мирного розв'язання міжнародних суперечок» [11].

Особливо трагічними є масові звірства РФ по відношенню до громадян України, що активізувалися з моменту повномасштабного воєнного вторгнення російських військ на територію України, яке відбулося 24 лютого 2022 року через безкарність винних в анексії АРК та прагнення військово-політичного керівництва РФ унеможливити перетворення України на успішну державу. Зокрема, мова йде про неприйнятні для здорової психіки людини умисні вбивства, зґвалтування, сексуальні насильства, катування, пограбування, викрадення людей, їх депортації, що відбувалися особливо в Бородянці, Бучі, Гостомелі, Ірпені, Маріуполі тощо. Так, за даними поліції впродовж квітня-травня 2022 року в Бородянці знайшли 115 загиблих осіб і ще понад 300 - в похованнях, зроблених місцевими жителями [12].

Під час «Бучанської різанини» загинуло понад 422 жителя міста [13].

У Гостомелі більш як 400 людей вважаються зниклими безвісти [14].

В Ірпені російськими військовими було вбито 269 мирних мешканців [15].

Станом на травень 2022 року у Маріуполі через російську агресію позбавлено життя понад 20 000 мирних жителів [16].

З цього приводу одразу виникає питання щодо кваліфікації вчинюваних російськими агресорами в Україні зазначених вище діянь по відношенню до цивільного населення, а саме з'ясування наявності чи відсутності у їх поведінці складу геноциду.

Насамперед варто зауважити, що геноцид визнається злочином як на міжнародному, так і на національному рівнях. Зокрема, основним міжнародним нормативно-правовим актом у сфері протидії геноциду є Конвенція ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» від 9 грудня 1948 року (набула чинності 12 січня 1951 року, Україна ратифікувала її 18 березня 1954 року), у ст. 1 якої зазначається, що «геноцид, незалежно від того, відбувається він у мирний чи воєнний час, є злочином, який порушує норми міжнародного права і щодо якого держави-учасниці зобов'язуються вживати заходів із попередження та карати за його вчинення» [17]. Більше того, відповідно до положень Консультативного висновку Міжнародного суду ООН від 28 травня 1951 року «Застереження до Конвенції про попередження геноциду та покарання за нього» дотримання принципів Конвенції ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» від 9 грудня 1948 року є обов'язковим для всіх держав незалежно від того, підписали вони її чи ні [18].

Зокрема, згідно ст. 2 Конвенції ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» від 9 грудня 1948 року геноцидом є будь-які з наступних дій, здійснюваних з наміром повністю або частково знищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, а саме [17]:

а) вбивство членів цієї групи (національної, етнічної, расової чи релігійної);
б) заподіяння тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам такої групи;

в) умисне створення членам групи (національної, етнічної, расової чи релігійної) життєвих умов, які розраховані на повне або часткове їх знищення;

г) вчинення дій, спрямованих на унеможливлення народження дітей в середовищі відповідної групи (національної, етнічної, расової чи релігійної);

д) насильницька (примусова) передача дітей з однієї групи в іншу групу.

Ст. 3 цієї ж Конвенції передбачаються покарання саме за такі діяння, як [17]:

- 1) геноцид;
- 2) змова з метою здійснення геноциду;
- 3) пряме і публічне підбурювання до здійснення геноциду;
- 4) замах на здійснення геноциду;
- 5) співучасть у геноциді.

Крім Конвенції ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» від 9 грудня 1948 року формулювання визначення геноциду і перелік актів геноциду міститься також у ст. 6 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року № 995_588 [19], у якій практично дослівно описуються положення ст. 2 Конвенції ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» від 9 грудня 1948 року.

Не зважаючи на існування міжнародно-правової регламентації відповідальності за геноцид, деякі держави встановили кримінальну відповідальність за таке правопорушення також і на національному рівні. Зокрема, таким шляхом пішла й Україна, яка у чинному законі України про кримінальну відповідальність від 5 квітня 2002 року № 2341-III в межах Розділу XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» закріпила ст. 442 «Геноцид», що передбачає відповідальність за [20]:

а) вчинення діянь (позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу) з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи (ч. 1 ст. 442 КК України);

б) публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (ч. 2 ст. 442 КК України).

З аналізу об'єктивно-суб'єктивних ознак складу геноциду, передбаченого ст. 442 КК України, вбачається, що найважливішими для його наявності є доведеність вини та мети (повне або часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи (ч. 1 ст. 442 КК України), розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду (ч. 2 ст. 442 КК України)) як обов'язкових ознак суб'єктивної сторони складу відповідного кримінального правопорушення [20].

На сьогодні по російському державному телебаченню в т.ч. безпосередньо й зі сторони Президента РФ неодноразово лунають заяви про те, що Україна не має права на існування як незалежна держава, її потрібно знищити; чиновниками РФ поширюються зображення нашої Батьківщини як «нацистської

держави»; російськими агресорами вчиняються умисні вбивства наших військовополонених лише за слова «Слава Україні!», російські військові керуються підходом - «якщо ти українець, то тебе можна знищити»; здійснюються умисні атаки РФ на об'єкти критичної інфраструктури, які забезпечують базові потреби життєзабезпечення громадян; організовуються систематичні обстріли житлових районів; фіксуються масові вбивства, викрадення людей, катування, згвалтування, знущання над тілами вбитих; проводяться замінування тіл померлих, місцевостей в цілому; створюються несприятливі життєві умови через блокаду населених пунктів, недопущення гуманітарної допомоги та перешкодження евакуації цивільного населення; українські діти, особи пенсійного віку примусово переміщуються на територію РФ та передаються в подальшому до чужого їм середовища з метою знищення їх самоідентифікації як українців; знищується Український народ через підлив економічного потенціалу шляхом пошкодження зерносховищ, перешкодження посівній кампанії, блокади морських торговельних шляхів тощо. Все це в сукупності дозволяє зауважити, що сучасна політична ідеологія російської влади повністю переслідує погляди ще «сталінізму», які виражалися у запереченні існування України як самостійної держави, не визнання права українців на власну державність, ідентичність і культуру, знищення української нації та її державності шляхом застосування системних репресій й терору, що призвели до багатомільйонної смерті українців упродовж Голодомору 1932-1933 рр., ув'язнення їх у таборах ГУЛАГу, розкуркулення, депортації, організації між 1934 і 1939 рр. «Великого терору» з метою ліквідації «ворогів робітничого класу» тощо [21].

Як наслідок, 14 квітня 2022 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» № 2188-IX, якою [22]:

1) визнає дії, вчинені Збройними силами РФ та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії РФ проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, геноцидом Українського народу;

2) звертається до ООН, Європейського парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо визнання вчинення РФ геноциду Українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України.

Безумовно, прийняття Верховною радою України зазначеної вище Постанови є позитивним явищем, оскільки це свідчить про:

а) небайдужість нашої влади до вчинюваних РФ на території України звірств щодо її народу;

б) донесення цієї інформації до іноземних держав та міжнародної спільноти в цілому;

в) забезпечення притягнення до відповідальності осіб, визнаних винними за такі протиправні діяння.

Слід зазначити, що після звернення Верховної Ради України із зазначеною вище Постановою до ООН, Європейського парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо визнання вчинення РФ геноциду Українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України деякі держави світу практично одразу відреагували на її зміст і визнали діяння РФ над Українським народом геноцидом. Зокрема, 21 квітня 2022 року Парламентарі Естонії і Латвії визнали дії Росії в Україні геноцидом [23].

Згодом, 27 квітня 2022 року, Постанову щодо визнання дій РФ в Україні геноцидом одноголосно підтримала також Палата громад парламенту (нижньої палати парламенту) Канади [24].

10 травня 2022 року Сейм Литви заявив, що кремлівський режим прагне знищити українську націю, тому такі дії повинні бути визнані геноцидом, а Росія є державою, що підтримує та здійснює тероризм [25].

Визнав злочини російської армії в Україні геноцидом Українського народу 11 травня 2022 року й Сенат Чехії [26].

Геноцидом Українського народу XXI століття називають вчинені російськими військовими на території України дії й 89 % її громадян, які були опитані соціологічною групою «Рейтинг» у квітні 2022 року [27].

Таким чином, з урахуванням усього вище наведеного слід констатувати, що ключовим в інкримінуванні винним особам вчинення ними на території України геноциду та притягнення їх до кримінальної відповідальності за ст. 442 КК України є:

1) доведення вини шляхом особистого їх зізнання або на підставі оцінки зібраних доказів, які мають місце за результатами проведення/вчинення відповідних процесуальних дій і є такими, що відповідають критеріям належності, допустимості, достатності та достовірності;

2) встановлення мети (повне або часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи (ч. 1 ст. 442 КК України), розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду (ч. 2 ст. 442 КК України) [20]), яка є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу геноциду та якою повинні керуватися винні особи при його вчиненні.

1. Конституція України : Основний закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/card2#Card> (дата звернення: 8 лютого 2024 року).

2. Конвенція про закони та звичаї сухопутної війни (витяг) : міжнародний документ від 29 лип. 1899 р. № 995_765. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_765#Text (дата звернення: 8 лютого 2024 року).

3. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : міжнародний документ від 18 жовт. 1907 р. № 995_222. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 8 лютого 2024 року).

4. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях : міжнародний документ ООН від 12 серп. 1949 р. № 995_151. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
5. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу Збройних сил на морі : міжнародний документ ООН від 12 серп. 1949 р. № 995_152. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : міжнародний документ ООН від 12 серп. 1949 р. № 995_153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний документ ООН від 12 серп. 1949 р. № 995_154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнародний документ ООН від 8 черв. 1977 р. № 995_199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) : міжнародний документ ООН від 8 груд. 2005 р. № 995_g74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
10. Статут Організації Об'єднаних Націй : міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 26 черв. 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
11. Декларація про принципи міжнародного права : міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 24 жовт. 1970 р. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8_%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0 (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
12. Масові вбивства в Бородянці. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%B2%D0%B1%D0%B8%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%B2_%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%86%D1%96.
13. Бучанська різанина. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D1%87%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0.
14. Укрінформ. Гостомель. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3449752-ugostomeli-vvazautsa-zniklimi-bezvisti-ponad-400-ludej.html>.

15. Суспільне новини. Ірпінь. URL: <https://suspilne.media/230071-policia-zafiksuvala-fakti-vbivstva-rosianami-269-mirnih-meskanciv-irpena/>.
16. Масові вбивства в Маріуполі. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%B2%D0%B1%D0%B8%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%B2_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%83%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96.
17. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього : Міжнародний документ ООН від 9 груд. 1948 р. URL: <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm> (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
18. *Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion: ICJ. Reports 1951. P. 15.*
19. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Міжнародний документ від 17 лип. 1998 р. № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
20. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2002 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
21. Сталін Йосип Віссаріонович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%BD_%D0%99%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BF_%D0%92%D1%96%D1%81%D1%81%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.
22. «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 14 квіт. 2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 8 лютого 2024 року).
23. Естонія і Латвія визнали дії Росії в Україні геноцидом. URL: <https://suspilne.media/231112-estonia-viznala-dii-rosii-v-ukraini-genocidom/>.
24. Парламент Канади визнав визнав дії Росії в Україні геноцидом. URL: <https://suspilne.media/233425-parlament-kanadi-viznav-genocidom-dii-rosii-v-ukraini/>.
25. Сейм Литви односторонньо визнав Росію терористичною державою. URL: <https://suspilne.media/237769-sejm-litvi-odnogolosno-viznav-rosiu-terroristicnou-derzavou/>.
26. Сенат Чехії визнав злочини РФ в Україні геноцидом Українського народу. URL: <https://suspilne.media/238382-senat-cehii-viznav-zlocini-rf-v-ukraini-genocidom-ukrainskogo-narodu/>.
27. Десяте загальнонаціональне опитування: ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyatyu_obschenacionalnyu_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html?fbclid=IwAR3Y-kdFIAS8uzEpWSUZJuYUmk1pTHbvTJU1ORcbcWiE5HGT4Z0OVLtbSl0.

Шпіляревич В.В. Окремі питання міжнародного та національного (кримінально-правового) аспектів дослідження геноциду Українського народу у XXI ст.

У науковій статті зазначається, що російська агресія проти України почалася ще у 2014 році з незаконного захоплення РФ Кримського півострова. Саме з цього моменту в Україні практично кожного дня російськими військовими завдаються авіаудари по об'єктах військової та цивільної інфраструктури тощо, а також спостерігається вчинення ними неприйнятних для здорової психіки людини суспільно небезпечних діянь, зокрема, умисних вбивств, звалтувань, сексуального насильства, катувань, пограбування, викрадення, депортацій, що особливо активізувалося в Бородянці, Бучі, Гостомелі, Ірпені, Маріуполі тощо після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, яке відбулося 24 лютого 2022 року. З цього приводу одразу виникає питання щодо кваліфікації вчинюваних російськими агресорами в Україні зазначених вище діянь по відношенню до цивільного населення, а саме з'ясування наявності чи відсутності у їх поведінці складу геноциду. З цією метою авторами проаналізовано положення низки міжнародних нормативно-правових актів, а також чинного КК України, які регламентують питання відповідальності за геноцид, за результатами чого зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: єдність та цілісність державної території, принципи міжнародного права, вторгнення РФ на територію України, геноцид, кримінальна відповідальність.

Shpiliarevych V.V. Separate issues of international and national (criminal legal) aspects of the investigation of the genocide of the Ukrainian people in the 21st century.

The scientific article notes that Russian aggression against Ukraine began back in 2014 with the illegal occupation of the Crimean peninsula by the Russian Federation. It is from this moment that almost every day in Ukraine, the Russian military conducts airstrikes on objects of military and civilian infrastructure, etc., and it is also observed that they commit socially dangerous acts unacceptable for a healthy human psyche, in particular, intentional murders, rapes, sexual violence, torture, robbery, abductions, deportations, which especially intensified in Borodyanka, Buchi, Gostomel, Irpen, Mariupol, etc. after the start of the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, which took place on February 24, 2022. In this regard, the question immediately arises regarding the qualification of the above-mentioned acts committed by the Russian aggressors in Ukraine against the civilian population, namely, the clarification of the presence or absence of elements of genocide in their behavior. For this purpose, the authors analyzed the provisions of a number of international legal acts, as well as the current Criminal Code of Ukraine, which regulate the issue of responsibility for genocide, based on the results of which appropriate conclusions were drawn.

Keywords: unity and integrity of the state territory, principles of international law, invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, genocide, criminal liability.